

‘De beste organisten zijn zij die een breed repertoire spelen’

Henk G. van Putten vijftig jaar organist

Elke organist die tegen de 65 loopt, overkomt het: het jubileumjaar. Je zit op de kop af veertig of vijftig jaar ‘in het vak’ en het ganse jaar staat in het teken van dat ronde getal. Je wordt vaker uitgenodigd voor concerten dan anders, kranten en orgelbladen komen bij je langs om ‘herinneringen aan’ en ‘visies op’ te noteren, en je gezicht raakt bij wijze van spreken verkrampd vanwege alle fotografen die je komen vereeuwigen. Klaas Jan Mulder overkwam het in 2005, toen hij 75 jaar werd, vorig jaar overkwam het Wim van Beek (50 jaar organist) en Piet van der Steen (40 jaar organist) en dit jaar hebben onder anderen Jan van Westenbrugge (40 jaar organist), Kees van Houten (50 jaar organist) en Henk van Putten (50 jaar organist) iets te vieren.

Foto: Gerco Schaap

GERCO SCHAAP

Henk van Putten (1946) is zijn leeftijd niet aan te zien. Dat heeft ongetwijfeld te maken met het beiaarderschap dat hem fit houdt. Elke donderdag beklimt hij de Stadhuistoren in Vlissingen én de ‘Lange Jan’ in Middelburg (“de martelgang van

de beiaardier”, zal hij op weg naar de speelcabine zeggen) en op vrijdag de Sint-Jacobstoren te Vlissingen om daar carillonklanken over de beide Zeeuwse steden uit te strooien. En wie – zoals uw interviewer op een mooie aprilmid-

“Ik ben solistisch ingesteld. Daarom ben ik denk ik beiaardier geworden”

dag – de 259 treden van de Middelburgse abdijtoren beklimt, zal moeten beamen dat die je wél in conditie houden!
Zelfs op deze ogenschijnlijk windstille donderdag tocht het behoorlijk rond de speelcabine boven in de

Lange Jan aan het begin van Henk van Puttens wekelijkse beiaardbespeeling. Hij begint met enkele werken van Belgische meesters met veel tremolo's*. “Die tremolo's zijn typisch Vlaams”, verklaart Henk. “Vlaamse torens zijn vaak afgesloten; met die

tremolo's kun je de uitklinktijd verlengen. Ze worden nog mooier als je er ook dynamiek in aanbrengt.”

Na de fotosessie doe ik het torenluik weer open en daal via een ladder en de 259 traptreden weer af naar de begane grond, waar het carillonspel als voorjaarsbloesem over de binnenstad dwarrelt. Het repertoire is heel veelzijdig, van geïmproviseerde variaties over Frits Mehrtens' *Zingt voor de Heer een nieuw gezang!* tot en met *Desafinado* (“Ontstemd”), een Latijns-Amerikaanse *bossa nova* van Antonio Jobim, met een knipoog naar het gelijknamige jazzcafé tegenover de Middelburgse Nieuwe Kerk. Na een kopje koffie bij het genoemde jazzcafé, waar het meubilair rijkelijk is opgefleurd met piano- en (volgens mij) harmoniumtoetsen, zetten we koers naar de dorpskerk van Kapelle waar Henk van Putten al sinds 1988 vaste organist is, en waar hij de rest van de donderdag meestal gaat studeren. Daar zetten we het gesprek voort. Maar eerst een anekdote.

“Ik ben vijf jaar organist geweest van de gereformeerde kerk in Spijkenisse; het orgel was er elektro-pneumatisch. Op een keer wilde ik wat droog oefenen tijdens de preek. De predikant was begonnen, alle registers waren dicht, maar toch een hels lawaai toen ik begon ... bleek het generaal-crescendo nog helemaal open te staan! Die predikant heeft vijf minuten héél boos naar boven staan kijken, ik schaamde me dood ...”

Je was nog maar elf jaar oud toen je op 3 juni 1957 je eerste dienst speelde als organist van de hervormde gemeente in je geboorteplaats Nieuw-Beijerland. Hoe kwam dat zo?

“Mijn vader, van wie ik al twee jaar orgelless had, was organist in Westmaas en verving af en toe zijn collega

* Tremolospel is het snel afwisselend herhalen van twee of meer noten met de bedoeling om lange melodienoten expressief te kunnen spelen. Aangezien een beiaardier de uitklinktijd van de klokken niet of nauwelijks kan beïnvloeden, ondervindt hij vaak problemen om melodieën met lange noten te fraseren. Op het einde van de 19^e eeuw ontwikkelde Jef Denyn (1862-1941) de tremolotechniek om dat euvel te verhelpen. De tremolotechniek was een ideaal uitvoeringsmiddel voor de romantische muziek van zijn tijd en bovendien een middel om de schrale, kortademige klank van de hoge klokken van de meeste beiaarden van die tijd 'op te fleuren'. Vanuit muzikaal oogpunt kan het tremolo op de beiaard vergeleken worden met het vibrato van een strijkinstrument en het tremolospel van de mandoline, de gitaar of de Hongaarse cimbalom. (Bron: www.beiaard.be, 'Klein campanologisch lexicon')

Collectie Henk van Putten

Krantenartikel uit 1957.

in Nieuw-Beijerland op het Proper-orgel. Ik ging dan mee en mocht wel eens voor en na de dienst spelen, later een of meer koralen begeleiden, zo ben ik er van lieverlee ingegroeid en kwam de vraag of ik er vaste organist wilde worden. De gemeente hoorde mij liever spelen dan mijn vader ... Toen ik daar werd benoemd, was ik de jongste officieel aangestelde organist van Nederland. Ik kreeg een salaris van honderd gulden, dat werd me elk jaar in een envelop overhandigd.”

TELEFOONBOEKEN

Speelde je toen ook al literatuur?

“Jazeker. Het eerste concert gaf ik op m'n dertiende; het was een koorcon-

cert waarbij ik naast de begeleiding twee orgelsoli speelde: de kleine e-moll van Bach en Prélude, Fugue et Variation van César Franck. In de recensie stond dat de fuga nog aan duidelijkheid kon winnen en dat Franck goed uit de verf kwam.”

Je bent toen orgelles gaan nemen bij Piet van den Kerkhoff in Rotterdam. Hoe was hij als lesgever?

“Ik herinner me hem als een zeer strenge oudere heer die op zaterdagmiddag, als ik les bij hem had, moe was. Hij gaf heel de week les op scho- len, repeteerde 's avonds dikwijls met koren en gaf dan zaterdag nog privé-les. Wel een groot organist, denk ik.

Als klein ventje ervoer ik die grote speeltafel van het Walcker-orgel in de Nieuwe Zuiderkerk als gigantisch. Terwijl als ik nu in Doesburg kom, denk ik: is dat het nou?

We begonnen met de orgelschool van Keller om het pedaalspel te ontwikkelen. Toen kwamen al gauw de ‘acht kleintjes’, Pachelbel, *Andantino* van Franck ... Hij kon wel eens chagrijnig zijn, maar de week daarna kreeg ik dan een reep chocola van hem, want dan wist hij van zichzelf dat-ie verve- lend was geweest.”

Paste hij de literatuur aan het orgel aan?

“Nee, absoluut niet, je speelde in die tijd gewoon alles. Het Walcker-orgel werd in die tijd helemaal niet gebruikt zoals het gebruikt zou moeten worden. Van den Kerkhoff gaf één concert per jaar, een Bach-concert rond 28 juli. Hij liet me altijd Bach uit de Dupré-uitgaven spelen. Dat leken wel telefoonboeken, met al die vingerzettingen, daardoor zagen die stukken er veel moeilijker uit dan ze in werkelijkheid waren! Mendelssohn was de grens van de romantiek; met Widor of Guilmant hoefde je niet aan te komen. Wel Franck en Reger. Van den Kerkhoff wilde me eigenlijk

Aan de Walcker-speeltafel in de v.m. Nieuwe Zuiderkerk in Rotterdam.

Collectie Henk van Putten

staatsexamen laten doen, maar hij was in die tijd al ziekelijk. Toen in zijn plaats Arie J. Keijzer een frisse wind kwam laten waaien op het Rotterdams Conservatorium, besloot ik daar naartoe te gaan. Keijzer gaf – zeker technisch gezien – uitstekend les. We begonnen op het transeptorgel van de Laurenskerk, later – toen dat te duur werd – op het Flentrop-orgel van de Doopsgezinde kerk en ten slotte op het toen net nieuwe Van Vulpen-orgel in de Hoflaankerk, dat nog door Piet van den Kerkhoff was geadviseerd. Mijn eindexamen heb ik in De Doelen gedaan, dat was natuurlijk een hele eer.”

Hoe zag je eindexamenprogramma eruit?

“De Grigny: Veni Creator
J.S. Bach: zesde Triosonate en Passacaglia
Liszt: Preludium en fuga over B-A-C-H
Messiaen: Transports de joie
Improvisatie over een thema van Strategier.

Na het conservatorium ben ik een jaar naar André Verwoerd gegaan. Gek eigenlijk, ik ging altijd minder om met de leerlingen van Keijzer dan die van Verwoerd; die vormden een hechte groep. Keijzer was natuurlijk erg Duits georiënteerd, hij had onder meer bij Siegfried Reda gestudeerd en die muziek sprak me totaal niet aan. Ik heb 't wel gespeeld maar ik deed mezelf er geen plezier mee. Ik was de eerste van de studenten die de Litanies van Alain speelde, dat kende niemand nog. Ik had 't Verwoerd horen spelen voor z'n Prix d'Excellence, was er weg van, heb het meteen gekocht en ben gaan studeren. Later kwam ik ook als eerste met Prélude et fugue sur le nom d'Alain van Duruflé. Iedereen vond 't prachtig, zowel de leraren als de medestudenten.”

Na dat jaar bij Verwoerd ben je in Oostenrijk bij Anton Heiller gaan studeren. Waarom bij hém?

“Heiller speelde fantastisch. Ik hoorde hem in de Haarlemse Bavokerk spelen en heb eerst wat cursussen bij hem gevolgd tijdens de Zomeracademie.

Biografie

Geboren op 18 april 1946 in Nieuw-Beijerland.
Eerste orgellessen van zijn vader, daarna van Piet van den Kerkhoff.
Op 3 juni 1957 benoemd tot organist van de Hervormde gemeente Nieuw-Beijerland.
1964 Organist Gereformeerde kerk Spijkenisse.
1965-2005 Leraar aan Muziekschool Hoeksche Waard.
1969 Organist Hervormde Domkerk De Lier.
1971 Diploma UM (cum laude) met aantekening improvisatie. Daarna een jaar privéles bij André Verwoerd en vier jaar studie bij professor Anton Heiller aan de Universität für Musik und Darstellende Kunst te Wenen. Klavecimbellessen bij Janny van Wering; improvisatiecursussen bij Piet Kee en Hans Haselböck.
1977 Begonnen aan beiaardstudie en beiaardier te De Lier.
1980 Stadsbeiaardier van Vlissingen en Middelburg.
1988 Organist Hervormde kerk Kapelle.
1989 Stadsbeiaardier van Spijkenisse.
1997 Onderscheiden door Société Académique 'Arts - Sciences - Lettres', Parijs.
1997 Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Hij stak er echt bovenuit, speelde vrijer dan bijvoorbeeld Marie-Claire Alain, en was enorm breed in zijn repertoire. Een voortreffelijk Bach-speler, maar een grote Reger kon hij ook geweldig brengen. De beste organisten vind ik toch hen die een breed repertoire hebben: Olivier Latry, John Scott ... Begrijp me niet verkeerd: geen kwaad woord over de specialisten, maar ik vind het te eenzijdig wat zij doen. Er is te veel moois geschreven om te laten liggen. Voor oude muziek moet je een geschikt orgel hebben in een oude stemming: dán klinkt Sweelinck mooi. Ik ben het met Ton Koopman eens als hij zegt: 'Bach op een draaiorgel klinkt nog steeds fantastisch. Buxtehude heeft

uitvoerders nodig die begrijpen waar het over gaat.' Hoe verder je teruggaat, hoe moeilijker het wordt om iets stilistisch zo goed te vertolken dat het ook boeiend blijft.”

Wat is de verdienste van Anton Heiller geweest, denk je?

(Denkt lang na.) “Hij heeft toch de weg opengesteld naar het wat vrijere spel, als tegenhanger van het metronomische spel dat in Duitsland nog zo lang heeft standgehouden. Hij had een prachtig toucher en een verfijnd, doordacht toucher. Hij wist dat vrijere musiceren ook over te brengen. Het wonderlijke was dat hij weer niet vrij was in zijn lesmethode: het moest wel zoals hij het wilde.”

“Een vorm en een maniertje zijn aan te leren maar écht improviseren niet”

Ging je ook naar Heiller om het improviseren te ontwikkelen?

“Nee, daar kon hij geen les in geven. De vormen heb ik goed bij Keijzer geleerd, later heb ik nog improvisatiellessen gevolgd bij Piet Kee en Louis Toebosch, en bij Hans Haselböck op de Zomeracademie. Ook ging ik regelmatig naar de Laurenskerk om daar in de diensten te luisteren naar George Stam, die zéér inspirerend improviseerde. Verder heb ik mezelf ontwikkeld door in de kerkdiensten altijd voorspelen te improviseren. Vroeger, in De Lier, vond ik vijf minuten voor aanvang van de dienst een psalmbriefje op de trap en daar leer je ’t wel van want dan móet je! Nú krijg ik het al op woensdag, maar dan kijk ik er evengoed pas zaterdag naar. Ik kijk het altijd even door om te weten in welke vorm ik iets ga gieten; improvisaties voorbereiden doe ik niet. Dat vind ik ’t leuke van kerkdiensten: daar ben je echt creatief bezig. En ik kan hier in Kapelle alle stijlen spelen, er is nooit gezeur over, dat vind ik fantastisch!”

Is improviseren wel te leren?

“Als ’t er niet in zit, is het niet te leren. Een vorm en een maniertje zijn aan te leren maar écht improviseren niet.”

Heb je ooit meegedaan aan het Haarlemse improvisatieconcours?

“Nee, daar was ik te bescheiden voor. Ik heb ’t wél gedaan op de beiaard en ook een keer gewonnen, in 1981 in Nijkerk. Toen had ik meer lef.”

VREEMDE DINGEN

Sinds Kerst 1988 speelt Henk van Putten in de dorpskerk van Kapelle. Daarvóór speelde hij negentien jaar in de Domkerk van De Lier. “Een heel andere gemeente, met veel tuinders. Ook een heel ander orgel, keihard, scherp, een heel andere Metzler dan die in de Grote Kerk van Den Haag. Metzler wilde in De Lier eigenlijk een groter orgel en ik denk dat hij het uiterste uit die stemmen heeft gehaald. Het was een degelijk orgel, het speelde voortreffelijk, de zit was lekker, ik heb er altijd heerlijk kunnen studeren. Maar het had beperkingen, er was geen uitkomende Cornet, geen zestienvoet, ik zat vaak een

octaaf lager te spelen, dubbel pedaal en dat soort foefjes ... Je wordt er wel creatief van maar een begeleidingsorgel was het absoluut niet.”

Wie had dat orgel dan geadviseerd?

“Adriaan Engels en Willem Hülsmann. De laatste heeft ’t ook ingespeeld.”

Hoe konden deze ervaren gemeentezangbegeleiders zo’n orgel adviseren?

“Zo werd er anno 1969 nog geadviseerd! Direct daarna is het eigenlijk al een andere kant op gegaan, met het Reil-orgel in Scheveningen in 1973. Dan begint de invloed van Klaas Bolt door te werken. Er is onlangs wel iets aan het Metzler-orgel gedaan geloof ik, maar of dat nou verstandig is ... zo’n orgel moet je laten zoals het is. Zo goed als ik het ook onzin vind om orgels bij restauraties kleiner te maken. Als je naar Schnitger kijkt: die maakte een orgel nooit kleiner, hij breidde alleen maar orgels uit! Dat zijn van die vreemde dingen in onze restauratiepraktijk.”

Toen Henk van Putten in 1988 naar Kapelle kwam, waren er al plannen om het C.G.F. Witte-orgel uit 1866 uit te breiden met een vrij pedaal. “Als dat niet door was gegaan, was ik hier ook niet gekomen”, lacht hij. Hij heeft er acht jaar op moeten wachten, maar toen kwam het vrije pedaal er dan ook. Op een windlade van Witte, die nog over was van het Witte-orgel uit de Kloosterkerk in Den Haag, met pijpwerk dat volgens de mensuren van Witte werd gemaakt. Het pedaal doet qua klank dan ook sterk aan Delft (Oude Kerk) denken. “Verder heb ik hier ook nog een Voix Celeste op het nevenwerk, een toevoeging van Dekker uit de jaren dertig op een kantsleep. Mooi laten zitten, die Voix Celeste, hij komt uitstekend van pas en er is geen stem voor opgeofferd!”

Over de huidige orgelbouw: “Blijft het nu bij het kopiëren van oude orgels? Ik vind het prachtig hoor, maar er moet toch ook eens iets nieuws komen? Ik weet zonet nog niet of het orgel nu echt uitontwikkeld is.

Kijk eens naar Duitsland ... het Klais-orgel in de Dom van Trier vind ik zeer indrukwekkend, en zo'n orgel in de Abdij van Himmerod ook. Nieuw zijn deze orgels bepaald niet, maar ten opzichte van Nederland toch wel. Zo'n orgel in de Rotterdamse Laurenskerk had toch al lang en breed met Setzers uitgerust moeten zijn! Ik speel nog wel eens in Altenberg, daar zijn twee speeltafels. Beneden kun je de registraties uitzoeken, daar weet je hoe 't klinkt, en boven geef je 't concert. Als je 'n nieuw orgel bouwt, moet dat toch mogelijk zijn?"

EMOTIES

Waardoor kwam het dat je op een goed moment toch nog beiaard bent gaan studeren?

"Ik had het altijd wel gewild; we gingen vroeger vaak naar Dordt en daar werd ik door gefascineerd. In mijn conservatoriumtijd hoorde ik Addie de Jong op de beiaard van de Laurens, en zo is de belangstelling voor dat instrument gegroeid. Maar in de Hoeksche Waard waren geen beiaarden. Ik zag mijn kans schoon toen er een beiaard in de Dom van De Lier kwam. In september 1977 begon ik aan de studie en in december gaf ik m'n eerste beiaardbespeeling. Op 1 september 1980 ben ik beiaardier in Vlissingen en Middelburg geworden, dat was één functie.

Mijn programma staat nooit helemaal van tevoren vast. Op donderdag speel ik eerst in Vlissingen en van twaalf tot één in Middelburg maar ik speel er niet dezelfde stukken. Meestal programmeer ik eerst een blokje romantiek, dan een improvisatie over een kerk- of volkslied, dan weer iets uit de barok en ten slotte iets eigentijds of nog een improvisatie.

Beiaard spelen is eigenlijk een combinatie van orgelspelen en pianospelen. Je kunt meer doen met je toon, op een orgel kun je dat alleen suggereren. (Lachend:) je kunt je emoties de vrije loop laten ..."

Het Witte-orgel in Kapelle heeft het spel van Henk van Putten wel beïnvloed. "Niet zozeer in het repertoire – romantiek speelde ik in De Lier

Foto: Gerco Schaap

Het C.G.F. Witte-orgel uit 1866 in de Hervormde kerk van Kapelle.

evengoed wel, ik liet gewoon de mixturen dicht – maar vooral in het improviseren." Ik herinner hem aan een concert, enkele jaren geleden in de Grote Kerk in Dordrecht, waarbij me een zekere rusteloosheid in zijn spel opviel. Het was om zo te zeggen 'gedreven'. "Ik weet wat je zeggen wil", grinnikt Van Putten nog voor ik mijn verhaal af kan maken, "daar moet ik voor oppassen, ik ken mijn zwakheid. Dat is de aard van 't beestje."

Enig idee waardoor dat komt?

"Toch door de gedrevenheid. Feike Asma, waar ik als jongen vaak naartoe ging, had dat ook. 'Take your time', zei Heiller altijd op de cursus. Het is een kwestie van concentratie en luisteren, de ene keer heb ik er meer last van dan de andere keer."

Je bent wel een van de weinige organisten die regelmatig zelf orgelconcerten bezoekt.

"Ik vind het interessant om te horen hoe een ander het doet, en soms ook om te horen hoe het níet moet."

Je dirigeert geen koren?

"Nee, ook nooit de behoefte gehad. Ik ben solistisch ingesteld. Daarom ben

ik denk ik ook beiaardier geworden." Onlangs is Henk van Putten gestopt als beiaardier in Spijkenisse. Vlissingen en Middelburg blijven. Twee jaar geleden stopte hij ook als docent aan de Muziekschool Hoeksche Waard, waar hij veertig jaar heeft lesgegeven. Hij heeft nog enkele oudere privé-leerlingen. "Mensen opleiden voor een conservatorium zou ik niet meer durven. Wat voor toekomst heb je ze nog te bieden? Van kerkdiensten en concerten kun je niet leven en er is bij jongeren steeds minder animo om orgel te gaan studeren. De meesten doen een gecombineerde studie en ik kan ze geen ongelijk geven."

Ik heb nog één wat aparte vraag voor je, die ik wel vaker aan organisten stel: met welke niet meer levende organist of componist zou je nog wel eens een middagje willen doorpraten?

Zonder aarzeling zegt hij: "Met Jehan Alain. Als componist vind ik hem een tovenaars. Wat hij schreef was zó origineel, zo creatief ... als die was blijven leven, had hij Messiaen misschien nog wel overtroffen. Van hem had ik wel improvisatieles willen hebben!"

Tijdens een speciale dienst op zondag 3 juni, de dag waarop Henk G. van Putten vijftig jaar eerder zijn eerste kerkdienst speelde als vast benoemde organist, zal de PKN-gemeente in Kapelle stilstaan bij Van Puttens gouden jubileum (aanvang 10.00 uur).

Verder staan de volgende jubileumconcerten gepland: 2 juni (Grote Kerk Gorinchem), 30 juni (Dorpskerk Oud-Beijerland), 5 juli (Oude Kerk Delft), 17 juli (Bovenkerk Kampen), 23 juli (Martinikerk Sneek), 1 augustus (Grote Kerk Dordrecht), 11 augustus (Grote Kerk Maassluis), 20 augustus (Catharijnekerk Brielle), 31 augustus (Hoflaankerk Rotterdam), 11 september (Nieuwe Kerk Middelburg) en 27 oktober (Grote Kerk Epe). In juni geeft hij drie concerten in Noorwegen en verder staan er ook drie speciale beiaardconcerten op het programma. Zie voor meer informatie www.henkvanputten.nl.

